

ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΜΥΘΙΚΗΣ ΕΛΕΝΗΣ*

ΠΑΛΙΝΩΔΙΑ

Οὐκ' ἔστ' ἔτυμος λόγος οὗτος·
οὐδ' ἔβας ἐν νηυσὶν εὐσέλμοις
οὐδ' ἔκειο πέργαμα Τροίας.

ΣΤΗΣΙΧΟΡΟΣ

*Τὴν εἶπε τὴν κουβέντα του ὁ ἐπιρροεπῆς
στοῦ λόγου τὴν ὠρορηξία.
Μήτε στοχάστηκε (κι ἄς ἦταν ἔκτος αἰώνας)
πὼς ὄφειλε νὰ μελετᾷ καὶ νὰ μετρᾷ
κάθε του βῆμα –τώρα ἰδιαιτέρως
πὺν γέρασε– κάθε του λέξη δηλαδὴ
νὰ τὴ χτυπᾷ μὲ τὸ ραβδί του· κούφια ἢ ὦρα!*

*Κι εἶπε γιὰ τὴν Ἑλένη μας τὴ θυγατέρα
τῆς Λήδας, τοῦ Τυνδάρεω καί... τί λέω!
εἶπε γιὰ τὴν Ἑλένη μας πὼς ἔφτασε
στὴν ἀντρειωμένη Τροία κι ἦταν ὁ Ἔλαφος
πὺν ζωντανὰ τῆς ἔστρωσε κορμιὰ
στὸ πέρασμά της –κρίνα καὶ τραγούδια
λουσμένα στὸ αἶμα– εἶπε γιὰ τὴν κόρη
τὴ θανμαστὴ καὶ λιγομίλητη, καμάρι
τῆς ἀρετῆς, καῦχος ἀρούρης, λάμπις,
πὼς μπῆκε στὰ γοργόφτερα καράβια
καὶ τὰ ποδάρια της τὰ τιμημένα,*

* Πρώτη δημοσίευση στὸ περιοδικὸ *Ποίηση*, τεύχος 17, Ἀθήνα, Ἐνοιξη-Καλοκαίρι 2001.

ὄλα ἓνα βλέφαρο, τὰ κάστρα μισανοῖξαν
τῆς Τροίας καὶ μπῆκαν· εἶπε αὐτὰ ἐκεῖνος.

Κι ἂν θὲς ἀπὸ Θεοῦ ἓνα χτύπημα, μιὰ κίνηση
τῶν ἄστρον τοῦ ἔφραξε μεμιᾶς τὸ στόμα
καὶ τῶν ματιῶν του γέμισε ἡ σακούλα
τεφρὸ σκοτάδι. Κι εἶδε στὸ βυθό του
τὴν θείαν Ἐλένη ξαγριεμένη κι ἀργυρῆ
νὰ τοῦ ζητᾶ τὸ δίκιο της μ' ἀντρόφυγο
γυναίκακας πείσμα· δάγκωνε τὰ σπλάγχνα του
μὲ τὰ μαργαριτώδη της κοφτήρια.
Κι αὐτὸς παραπατώντας (γέρος εἶπαμε)
τυφλάρπαζε στὴν τύχη τ' ἀκροστήθι
τῆς τρομερῆς καὶ ράγιζε ὁ καθρέφτης.

« Ἐσύ », τοῦ λέει, « ἐσὺ μὲ κακολόγησες
κι ὅπου μὲ πῆρε ἡ ποίησή σου μ' ἔριξες.
Ποιὸς εἶπε πῶς ἐγὼ ἢ Ἐλένη τ' ἄρματα
τῆς ἔμορφιάς ἐξώστηκα καὶ χύθηκα
σὲ τορνευτὰ γοργόφτερα καράβια,
τὸν ἄντρα μου ποιὸς εἶπε πῶς ἀπάτησα,
δεινὸ πολέμαρχο μπρὸς στὸ δειλὸ Alexander,
ποιὸς εἶπε ποιὸν ἀγάπησα περίτου
κι ἔσω τὸν ἔβαλα μὲς στὸ μυχὸ τοῦ κόλπου;
Ν' ἀνακαλέσεις αὐθωρεῖ, Στησίχορε,
εἰδὲ κὰν οὐ, τὸ φῶς τῶν ἄμματιῶν σου,
ποὺ εἴμ' ἐγὼ, τὸ χάνεις διαπαντός ».

Ἔτσι λοιπὸν ὁ τλήμων ποιητής·
ὡς γόνος τῆς ἀλήθειας καὶ σωστὸς
ἐργάτης τῶν Μουσῶν, σὲ πανηγύρι
κρατώντας τὴ μυρτιά –κεφάλι ξέσκεπο,
δάκρυα ξεθηκαρωμένα– ἐκοίταε
νὰ μὴ ἀκουμπήσει πὰ σὲ μανικὲς
ἀστοχασίες· τὴ νιώθει τὴν αἰτία

καὶ σύγκορμος τρεμίζει μὴν τὴν πάθει
 χιώτικα σὰν τὸν Ὅμηρο· τὸν ἀναιδῆ
 κι ὑφάλμυρό του λόγο ἀνακαλεῖ.

«...Καὶ τὰ χυτὰ μαλλιά σου δὲν ἀνέμισαν
 σὲ τορνευτὰ γοργόφτερα καράβια
 κι οὐδὲ ποτὲ τῆς Τροίας τὸ κάστρο ἐπάτησες...
 Τὸν ἥλιο μου δεμένο ἀπ' τὴν οὐρὰ
 τ' ἀλόγου πού τ' ἀπίστομα τὸν σέρνει
 σπλαχνίσου τώρα ἐσὺ κι ἐγὼ τὴν ἄρρηση
 κάθε φανταστικῆς μυθοπλασίας
 θ' ἀκολουθήσω τοῦ λοιποῦ· φρονίμων τέχνη».
 «Πόσιμος εἶν' ὁ λόγος σου, Στησίχορε,
 σ' ἐξαγνισμὸν ἀλάθευτα ὀδηγεῖ
 ἐὰν δὲν κρύβει ἀπάτη δολερή.
 Σὲ προκαλῶ και τίμια ν' ἀπαντήσεις
 ὅτι ποτὲ δὲν μπῆκα σὲ καράβι
 κι εἶν' ὅλα παραμύθια, μὰ τὸν Ἄδωνι.
 Ἄν τὴ σωστὴν ἀπάντησή μου δώσεις
 ἀμέσως θ' ἀναβλέψεις, θὰ κερδίσεις
 αὐτὸ πού λένε φῶς μὲ τὰ φτερά του.
 Ἄν ὄχι, ὡς ὀχυρὴ δὲν ἀστειεύομαι.
 Τὰ θαρραλέα μου κάλλη θ' ἀκοντίσω
 ἀπὸ τὸ μοσκομύριστό μου στόμα,
 μὲ τὴν ἀντρόφωνή μου γλύκα θὰ σὲ στείλω
 ξαρμάτωτο στὴ μάνα τοῦ διαόλου
 και θὰ χαθοῦν οἱ στίχοι σου γιὰ πάντα».

Ἡ νύχτα π' ἀγραυλοῦσε στὸ πλευρό του
 τοτε γεμίζει μέτρο, λόγου ἐγκράτεια.
 Κι αὐτὰ γιὰ τὴν Ἑλένη λέει ἐκεῖνος:
 «Νὰ εἶσαι ἀγνή κι αἰθέρια, οἱ λογισμοί σου
 ὡσὰν τὴ λάμψη τοῦ μετάλλου νὰ εἶναι.
 Καὶ μὴν ὠραία μέρα νὰ τὸ ξέρεις
 θὰ τὴν ξεχάσουνε τὴν ὁμορφιά σου

καὶ δὲ θὰ σ' ἔχει ἀνάγκη πὰ κανεῖς.
 Τοῦ βίου ἢ τραγωδία ἢ κωμωδία
 ἔτσι τελειώνει: μὲ παλινωδία.
 Τὴν πάσα ἀλήθεια μου θὰ πῶ· καὶ δὲν ἀπάτησες
 ποτὲ δὲν πάτησες, ποτὲ δὲν πῆγες,
 ποτὲ δὲν ἔφυγες, ποτὲ δὲν ἔμεινες
 καὶ δὲν ἀγάπησες κι οὔτε πού εἶδες».

Φλεβάρης 1996

Στὸ πρόσωπο τῆς Ἑλένης, πού ἔγινε κιάλας ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῆς εἰδω-
 λο (star) γιὰ τὴ λατρευτικὴ τῆς ὁμορφιά καὶ τὸν μοιραῖο τῆς ρόλο
 στὸν πολυδάκρυτο πόλεμο τῆς Τροίας, συναιροῦνται ἀντίρροπα στοι-
 χεῖα καὶ διαπλοκὲς τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ μύθου. Ἡ Ἑλένη, σύμφωνα
 μὲ τὸ μῦθο, ἦταν κόρη τοῦ Τυνδάρεω καὶ τῆς Λήδας – κατ' ἄλλην
 ἐκδοχὴ, κόρη τοῦ Δία καὶ τῆς Λήδας ἢ, πάλι, κόρη τοῦ Δία καὶ τῆς
 Νέμεσης ἢ, ἔστω, κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος. Γιὰ ὅλα ὑπάρ-
 χει μιὰ ἐξήγηση καὶ θὰ πρέπει νὰ συμμορφωθοῦμε μὲ τοὺς ὅρους τοῦ
 παιχνιδιοῦ, γιατί καὶ ὁ μῦθος –προπάντων αὐτὸς– εἶναι ἓνα παιχνί-
 δι, τοῦ ὁποῦ ὁ βαθμὸς δυσκολίας συνδυάζεται μὲ τὴν ἡλικία. Γιὰ
 τὰ παιδιὰ δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει κανένα πρόβλημα, ἐφόσον βρίσκονται
 κοντύτερα στοῦ μύθου τῆ φωλιά. Ἔτσι θὰ δεχτοῦν φυσιολογικὰ καὶ
 τὴν τετραπλὴ καταγωγὴ τῆς Ἑλένης (δὲν κάνουν ἄλλωστε ἐπιστή-
 μη καὶ δὲν τριχοτομοῦν τὴν πραγματικότητα).

Φαίνεται λοιπὸν πὼς ἡ Ἑλένη, πού ἡ μάνα τῆς λογιαζόταν ὡς μία
 Ὠκεανίς, εἶχε κάποια σχέση μὲ τὴ θάλασσα. Τοῦτο θαρρῶ ἀποτελεῖ
 μιὰ καλὴ βάση, πού μπορεῖ νὰ στηρίζει τὴ μυθολογικὴ –καὶ παράλ-
 ληλα εὐριπιδικὴ– σύνδεσή τῆς μὲ τὸν θαλασσινὸ Πρωτέα. Ἐξάλλου
 ἡ Ἀφροδίτη, πού εἶχε ὑπὸ τὴν ἐξουσία τῆς τὴν Ἑλένη, χαρακτηρι-
 ζόταν ὡς « πελαγία », « ποντογένεια » καὶ « ἀφρογένεια », ἐφόσον
 βγῆκε ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ἐπίσης ἡ Ἑλένη σχετιζόταν καὶ μὲ τὴν
 Ἄρτεμη, ἂν μάλιστα δεχτοῦμε τὴν ἀλήθεια τοῦ μύθου, πού λέει πὼς
 ἡ Ἰφιγένεια ἦτανε τῆς Ἑλένης θυγατέρα – ὄχι τῆς Κλυταιμνήστρας.
 (Ἡ λέξη Ἰφιγένεια, πού σημαίνει « αὐτὴν πού ἔχει τὴν ἐξουσία πά-
 νω στὶς γεννήσεις », ἦταν παρωνύμιο τῆς Ἀρτέμιδος. Δὲν εἶναι χωρὶς
 σημασία πού ἡ Ἑλένη διέθετε δικό τῆς ἱερό στὴ Σπάρτη καὶ λα-

τρευόταν εκεί όπου δέσποζε ή Ἄρτεμη.) Τώρα γιατί ή Ἰφιγένεια τύγχανε, τάχα, θυγατέρα τῆς Ἑλένης εἶναι ἄλλη παλαιά ἱστορία' συνδέεται πάντως με τή μεταβατική φάση τῶν μύθων, ὅταν τὰ πράγματα ἦταν ἀκόμα ὕδαρῆ καί τὰ πρόσωπα καί τὰ σχήματα σαλεῦαν σέ ρευστή ἀλληλεξάρτηση καί ταύτιση. Δέν εἶχαν ὅλα τοῦτα, ὅπως καί ή γήνη σφαῖρα, κρυσταλλῶσει τή μορφή τους. Ἡ τάση ὠστόσο πρὸς μία βασική τυποποίηση λειτουργοῦσε ἀπὸ τότε: Ἑλένη καί Κλυταιμνήστρα εἶχαν κοινὸ πατέρα τὸν Τυνδάρεω. Αὐτοῦ ὁ ἀδελφός, ὁ Ἰκάριος, εἶχε τὴν Πηνελόπη θυγατέρα. Καί οἱ τρεῖς γυναῖκες δοκίμαστηκαν στὴ ζυγαριὰ τῆς ἀφοσίωσής τους πρὸς τὸν ἄντρα τους.

Ἄν θέλουμε νὰ δοῦμε τὴν ὑποδόρια σχέση τῆς Πηνελόπης καί τῆς Ἑλένης, μποροῦμε νὰ στηριχτοῦμε σὲ κάποια συγγενικά στοιχεῖα. Τὸ ὄνομα Πηνελόπη, καταρχάς, ἔχει πτηνολογικὴ προέλευση: Ἐτυμολογικὰ στηρίζεται, πιθανότατα, στὴ λέξη « πηνέλοψ », ποὺ σημαίνει τὴν πάπια. Ἐδῶ θὰ θυμηθοῦμε πὼς ή Ἑλένη ἦταν καρπὸς τοῦ ἔρωτα τοῦ Δία με τὴ Λήδα. Γιὰ νὰ πετύχει μάλιστα τὸ σκοπὸ του ὁ Δίας πῆρε τὴ μορφή τοῦ κύκνου. Ἄλλὰ καί ή παράδοση, ποὺ θέλει τὴν Ἑλένη κόρη τοῦ Δία καί τῆς Νέμεσης, μαρτυρεῖ τὴν πτηνολογικὴ προέλευση τῆς ἡρώιδας μας. Γιὰ τὴν Νέμεση, καθὼς τὸ μαρτυροῦν τὰ Κύπρια Ἔπη, γιὰ ν' ἀποφύγει τὸν Δία, κυνηγημένη σὲ στεριά καί σὲ φουρτουνιασμένη θάλασσα, ἔλαβε χίλιες μορφές. Τέλος μεταμορφώθηκε σὲ χήνα, μὰ τὴν ξεγέλασε ὁ Δίας παίρνοντας τὴ μορφή τοῦ κύκνου. Ἡ Νέμεση-χήνα γέννησε ἓνα αὐγὸ ἀπ' ὅπου βγῆκε ή Ἑλένη. Γιὰ τοῦ μύθου τὸ ἀληθές, ή Λήδα ὑπῆρξε ὁ πραγματικὸς ὑποδοχέας τοῦ αὐγοῦ καί μάλιστα τὸ πῆρε με ποικίλους τρόπους: εἴτε τῆς τὸ ἔδωσε ὁ Τυνδάρεως, καθὼς τὸ βρῆκε βόσκοντας κι αὐτός, ὡσὰν τὸν Πάρη, τὰ πρόβατα, εἴτε τὸ ἔριξε στὸν κόλπο τῆς ὁ Ἐρμῆς εἴτε τὸ αὐγὸ ἔπεσε μοναχὸ του ἀπὸ τὸν οὐρανὸ. (Στὴ Σπάρτη μάλιστα τὸ δεῖχναν κρεμασμένο με σκοινιά ἀπὸ τὴν ὀροφὴ τοῦ ναοῦ.) Ἡ οὐσία εἶναι πὼς ή Λήδα μεγάλωσε τὴν Ἑλένη ὡσὰν νὰ ἦταν κόρη τῆς, ὅπως ἔπραξε καί ή Κλυταιμνήστρα γιὰ τὴν Ἰφιγένεια.

Βλέπουμε λοιπὸν πὼς ἀλληλοσυμπλέκονται τὰ πράγματα καί πὼς μπαينوβγαίνουν τὰ πρόσωπα ἀπὸ τὸν ἓνα μῦθο στὸν ἄλλο, με τρόπο ἑνοποιὸ τῶν ἐπιμέρους παραλλαγῶν. Μία κοινωνιολογικὴ προσέγγιση θὰ μποροῦσε νὰ ἐξαγάγει ἐνδεχομένως πολλὰ συμπεράσματα,

θμως παράλληλα θ' άνέσυρε τὸ ποιητικὸ δίκτυ καὶ θ' ἀφαιροῦσε ἀπὸ τὸ μῦθο τὴν εἰδὴ του. Παρὰ τὸν ὄρισμὸ τοῦ μῦθου, ποὺ μᾶς ἔδωσε ὁ φιλόσοφος Θέων, « μῦθος ἐστὶ λόγος ψευδῆς εἰκονίζων ἀλήθειαν », τὸ ἐρώτημα παραμένει: Τί ἐστὶν ἀλήθεια καὶ πῶς μπορεῖ αὐτὴ νὰ θεωρηθεῖ ἔξω ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ μῦθο μὲ τὸν ὁποῖο εἶναι ἀναπόδραστα συνυφασμένη; Καὶ τί ἐστὶν μῦθος ἄλλο ἀπὸ κάτι στενὰ δεμένο μὲ τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἀλήθεια του, ποὺ παίρνει τὸ φῶς του καὶ τὸ σχῆμα του ἀπὸ τὸ πρόσωπο ποὺ τὸ κινεῖ; Πέρα ἀπ' αὐτό, γιὰ τοὺς ἀρχαίους οἱ ποικίλες ἐκφάνσεις τοῦ μῦθου ὑπηρετοῦσαν ὀργανικὲς ἀνάγκες τῆς ψυχῆς, σὲ μιὰ προσπάθεια ἐξήγησης τοῦ κόσμου καὶ διείσδυσης στὸ μυστήριό τῶν πραγμάτων. Καὶ τοῦτο ἄσχετα πρὸς τὴν παρατήρηση τοῦ Αὐγουστοῦ Κόντ καὶ τοῦ Φράνσις Μπέηκον, ὅτι ἡ μυθικὴ σκέψη ἀποτελεῖ τὸ νηπιακὸ στάδιο στὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλὰ ἡ γοητεία τοῦ μῦθου ἐδράζεται ἀκριβῶς στὴν ἀναξιοπιστία του, ἡ ὁποία ἐκπέμπει ποιητικὲς ἀνταύγειες. Δὲν εἶναι δόκιμο νὰ προσμετρᾶται ὁ μῦθος ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ του ἀκρίβεια παρὰ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ του θερμότητα. Μέσα σ' αὐτὸν περικλείονται τὰ σπέρματα μιᾶς ἐξελικτικῆς διαδικασίας πρωταρχικῶν ἢ ἀρχέγονων πραγμάτων, ποὺ μεταβαίνουν σταδιακὰ ἀπὸ τὴ δαιμονικὴ ἀγριότητα πρὸς ἓνα ἐκλεπτυσμένο καταλάγιασμα.

Σὲ τοῦτο ἀπάνω ἔχει τὸν κεντρικὸ της ρόλο ἡ Ἀφροδίτη, ἡ τρομερὴ θεά, ποὺ μὲ τὴν αὔρα της χαρίζει στοὺς ἀνθρώπους τὸν θεῖο ἔρωτα πρὸς τὴ ζωὴ καὶ ἄρωμα εὐφροσύνης. Μιὰ τέτοια θεά, ποὺ μάτωσε τὸ δακτυλάκι της ἀπὸ ἓνα θνητὸ στὸν πόλεμο τῆς Τροίας καὶ ἔτρεξε στὸν πατέρα της τὸν Δία, κλαμένη, νὰ ζητήσῃ θεραπείδ πῆρε τὴν πρέπουσα βεβαίως ἀπάντηση: Νὰ μὴν ἀνακατώνεται μὲ πράγματα ποὺ δὲν ἀρμόζουσε σ' αὐτήν. Τὰ ἔργα τοῦ πολέμου δὲν ἦταν τῆς σειρᾶς της. Ἀξίζει αὐτὸ νὰ τὸ κρατήσουμε στὴ μνήμη, γιὰτὶ παρουσιάζει τὴ μεγίστη ἀντίφαση τῆς Ἀφροδίτης: Ἀπὸ τὴ μιὰ ἡ θεά ξεσηκώνει ἓναν ὀλέθριο πόλεμο καὶ ταραχὴ μεγάλη στὸ γένος τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν ἀνάβρα τοῦ ἔρωτα· καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη δείχνει εὐπρόσβλητη καὶ ἀνίσχυρη, γιὰ νὰ φανερωθεῖ ἔτσι ἐναργέστερα, ὡς θεὰ προστάτις τῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς καὶ γλυκυτάτη ἀποθέωση τῶν ἔργων τῆς εἰρήνης. Ἐκτὸς καὶ ἂν δὲν ὑπάρχει ἀντίφαση σ' αὐτό, γιὰ τὴν ἀκόλουθη αἰτία: «Ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ὑποσχέθηκαν ἡ Ἥρα καὶ ἡ Ἀθηναῖα στὸν

Πάρη (δόξα, πλούτο και έξουσία) για να κερδίσουν την εϋνοιά του και τὸ μῆλο, συναιροϋνται στὴν ἀκαταμάχητη θεὰ τῆς ὁμορφιάς και τοῦ ἔρωτος, ποὺ ὄχι μονάχα τὰ περιέχει ἀλλὰ και τὰ ὑπερβαίνει και, μὲ τὰ μαγικά της φίλτρα και βοτάνια, τὰ οὐρανοποιεῖ.

Θὰ θέλαμε ἀκριβῶς νὰ μιλήσουμε για τὴν ἀντίφαση – για τούτη τὴν παλινωδία τῆς συμπεριφορᾶς. Εἶναι γνωστὸς ὁ ὅρος ποὺ ἱστορικά καθιέρωσε πρῶτος ὁ Στῆσιχορος. Τιτλοφόρησε « Παλινωδία » μιὰ ὠδή του, « δι' ἧς ἀνεκάλει τὰς προηγουμένας αὐτοῦ κατὰ τῆς Ἑλένης βλασφημίας », σύμφωνα μὲ τὴ διατύπωση τοῦ μεταφραστῆ τοῦ Λεξικοῦ τῶν Liddell και Scott.

Φαίνεται ὅτι τὸ πρόσωπο τῆς Ἑλένης πέρασε ἀπὸ διάφορες φάσεις μυθοποίησης και ἀπομυθοποίησης· ἡ μεταλλαγή ἄλλωστε εἶναι μέσα στὴ διαλεκτικὴ τοῦ μύθου και συναρτᾶται πρὸς τὴν ἴδια τὴ φύση του, ἡ ὁποία ἐντέλει ἀπορρέει ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου νὰ εἶναι μυθολόγος και παλινωδός: « Τὸ δικαίωμα νὰ ἀντιφάσκεις μὲ τὸν ἑαυτό σου », ὅπως λέει στοὺς Στοχασμούς του ὁ Μπωντλαίρ.

Αὐτὸ μπορεῖ ν' ἀποτελέσει μιὰ κατάλληλη εἰσαγωγή στὴ δικιά μου « Παλινωδία », τὸ ποίημα μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιχειρῶ νὰ καταλάβω τὴ σχέση τῆς ἱστορίας και τοῦ μύθου· ἡ σχέση αὐτὴ καλύπτει και τὸν τρόπο ποὺ ἔχει ἕνας ποιητής, για ν' ἀσκει κείνο ποὺ λέει ὁ Πλάτων, « τὴ δικαιοσύνη και τὴν ἀρετὴ ». Ἡ κατανόηση τῶν ἀνθρωπίνων εἶναι οὐσιῶδες μέρος μιᾶς τέτοιας ἐνέργειας. Ὑποδυόμενος ἐν μέρει τὸν Στῆσιχορο και ἐν μέρει τὴν Ἑλένη, ἀναλαμβάνω ρόλο Τειρεσία, ποὺ « μολοντί τυφλός, σφύζοντας ἀνάμεσα σὲ δύο ζωές », καταπαῶς λέει ὁ Ἐλιοτ, « δὲν ἤξερε τίποτε κοιτάζοντας στὴν καρδιά τοῦ φωτός, τὴ σιωπὴ ». Ἡ καρδιά τοῦ φωτός, ἐν προκειμένῳ, εἶναι ἡ Ἑλένη, ποὺ ἐμφανίζεται λαλίστατη κι ἐριστικὴ, ἀφόντας ξέπεσε ἀπὸ τὴν πρωτογενὴ τῆς θεϊκότητα για νὰ καταντήσει μιὰ κοινὴ θνητὴ. Τὸ ὄνομά της ἐμπεριέχει στὸν μυστηριώδη κάλυκά του και τίς δύο καταστάσεις: ἀπὸ τὴ μιὰ ἡ λέξη « ἑλένη » (και « ἑλάνη ») σημαίνει τὴ λαμπάδα ἀλλὰ και τὸ κἀνιστρο μέσα στὸ ὁποῖο τοποθετοῦσαν τὰ ἱερὰ σκεύη στὴ γιορτὴ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος. Σημαίνει ἐπίσης τὸ ἀγγελιο ποὺ περιεῖχε τὰ ἄρρητα στὰ Ἑλενηφόρια. (Τὰ Ἑλενηφόρια ἦταν, πάλι, γιορτὴ πρὸς τιμὴν τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος.) Ὁ ἱε-

ρατικός χαρακτήρας του ονόματος είναι σαφής. Ἄλλὰ καὶ ἡ σχέση του μετὰ τὸ φῶς ἀξίζει νὰ προσεχθεῖ: Ἑλένη εἶναι ἡ Λάμπουσα, ἡ Φωτεινὴ γυναίκα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως εἶναι καὶ ἡ «Ἐλάνδρος» (ἡ καταστρέφουσα τοὺς ἄνδρες), ἡ «ἐλέπτολις» (ἡ καταστρέφουσα τὶς πόλεις), ἡ «ἐλένας» καὶ «ἐλένας» (ἡ καταστρέφουσα τὰ πλοῖα) – μιὰ σειρά συμφορῶν δεμένες μετὰ τὴν ρίζα τοῦ ονόματός της.

Στόχος δὲν εἶναι ν' ἀναλύσουμε τὸ ποίημα. Ἦθελα μονάχα νὰ ὑποβάλλω πόσο ἡ ὕλη ἑνὸς μύθου συγκεφαλαιώνει συγκεκριμένα στοιχεῖα ποὺ χρήζουν πραγματολογικῆς μνείας. Σὲ τοῦτο δηλαδὴ τὸ παιχνιδι τοῦ διαλόγου τῆς Ἑλένης μετὰ τὸν Στησίχορο (ἡ μήπως τῆς Ἑλένης μετὰ τὸν ἑαυτὴ τῆς ἢ μήπως τοῦ Στησίχορου –καὶ κάθε ποιητῆ– μετὰ τὸν ἑαυτὸ του) δοκιμάζονται οἱ δυνατότητες «νὰ ποιήσουμε», ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Κίρκεγκωρ, «τὸν ἑαυτὸ μας καὶ τὴν ἱστορία κατὰ τὴ βούλησή μας». Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὴν ἀναζήτηση τοῦ προσώπου μας μέσ' ἀπὸ τὸν καθρέφτη τῆς ἀλήθειας. Ἄλλὰ «ὁ κάθε ἄνθρωπος ἔχει διαφορετικὴ δυνατότητα νὰ καταλάβει τὴν ἀλήθεια· ἡ δυνατότητα αὐτὴ ἀλλάζει καὶ μπορεῖ νὰ ἐξελισσεται· τοῦτο ὅμως εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς ἀνθρώπινης ἀτέλειας καὶ ὄχι τῆς ἀλήθειας» (Τ.Σ. Ἐλιοτ).

Ἔτσι ὅπως τίθενται τὰ πράγματα μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε τὴ φιλοσοφικὴ βάση πάνω στὴν ὁποία στηρίχτηκε ἡ ἀποστροφή τοῦ Σωκράτη καὶ τοῦ Πλάτωνα γιὰ τοὺς μύθους τῶν ποιητῶν. Οἱ πλασματικὲς ἱστορίες τῶν ποιητῶν, ὅλα αὐτὰ δηλαδὴ τὰ μυθεύματα γιὰ μεταμορφώσεις ἢ πάθη καὶ ἀπάτες θεῶν, δυσφημοῦν τὴν καθαρότητα (τὸ ἦθος) τοῦ λόγου, καθὼς ἐξομοιώνουν τὸ ψέμα μετὰ τὴν ἀλήθεια. «Ὅμως ἂν εἶναι ἔτσι», λέει ὁ Σωκράτης στὴν Πλάτωνος Πολιτεία, «μποροῦμε νὰ χαρακτηρίζουμε ὡς ἀληθινὸ ψέμα τὴν ἄγνοια ποὺ ὑπάρχει μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ πλανημένου ἀνθρώπου· γιὰ τὴ φυσικὰ τὸ ψέμα ποὺ ἐμφανίζεται μέσα στὰ λόγια εἶναι ἀπομίμηση τοῦ παθήματος ποὺ συνέβηκε στὴν ψυχὴ καὶ» –παρακαλῶ προσέξτε αὐτὸ– «ἔχει δευτερογενὴ ὕπαρξη ὄντας εἶδωλο καὶ ὄχι ὀλοκληρωτικὰ καθαρὸ ψέμα». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ Σωκράτης πιστώνει τὸ ποιητικὸ εἶδωλο μετὰ ψήγματα δευτερογενεῶς ἀλήθειας· ἔτσι τὸ εἶδωλο ξεγελαίει διπλά, γιὰ τὴν κάνει τὸ ψέμα νὰ φαντάζει σὰν ἀλήθεια.

ὑπὸ τέτοια γωνία λήψεως, ὁ Στησίχορος –ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ποιη-

τέρς- δὲν ἔκανε ἄλλο παρὰ νὰ ἀσχολεῖται μὲ εἶδωλα. Τὸ ἴδιο τὸ ποίημα εἶναι ἓνα εἶδωλο, « μύθος διπλός ». Μὲ τὸ ποίημά του ὁ Στήσιχορος ἔστησε πρῶτα ἓνα εἶδωλο γιὰ τὴν Ἑλένη (λέγοντας γι' αὐτὴν ὅτι πῆγε στὴν Τροία) καὶ στὴ συνέχεια ἓνα δεύτερο εἶδωλο, μὲ τὴν ἀνάκληση τῶν ὄσων εἶπε. Ἡ « παλινωδία » του δηλαδὴ ἀποτελεῖ μιὰ οὐσιαστικὴ τεκμηρίωση καὶ ἐπιβεβαίωση τῶν ποιητικῶν εἰδώλων. Εἶναι φανερό πὼς δὲν ἔχουμε μονάχα ἓνα εἶδωλο, ἀλλὰ πολλά, μὲ πρῶτο καὶ κυριότερο τὸ εἶδωλο τοῦ ποιητῆ. Μποροῦμε ἄσφαλτα λοιπὸν νὰ μιᾶμε γιὰ ἐνοποίηση ἀντικειμένου καὶ ὑποκειμένου (μύθου δηλαδὴ τοῦ ποιητῆ) παρακάμπτοντας τὴν πλατωνικὴ ἀμφισβήτηση γιὰ τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς ποίησης. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἐπανατίθεται τὸ οὐσιῶδες προπατορικὸ ἐρώτημα ὡς πρὸς τὸ τί ἐστὶν ἀλήθεια, καθὼς καὶ ἡ σχέση τοῦ δημιουργοῦ-ποιητῆ μὲ αὐτὴν.

Τὸ ζήτημα δὲν ἔχει τελειωμό· σχετίζεται μὲ τὴν ἀέναη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου ν' ἀγγίξει τὴ μίαν καὶ ἀμετάβλητην ἰδέαν τῆς ἀλήθειας. Ὅμως σ' αὐτὸ ἐνυπάρχει τὸ κύτταρο τῆς τραγικότητος. Μὲ τὰ δικὰ μας αὐτοσχέδια μέτρα, ποὺ περιδινοῦνται μέσα στὴν κατακλυσμιαία κυκλοστροφία τῆς παραζαλισμένης ἐποχῆς, ἐπιχειροῦμε τὴ διάσπαση τοῦ σκότους. Σ' αὐτὸ φυσικὰ μᾶς συντρέχουν τὰ εἶδωλα καὶ οἱ μύθοι, ἢ, ἂν προτιμᾶτε, τὰ αἰνίγματα ποὺ ὑποκρύπτουν συμβολικὲς ἐρμηνεῖες. Καὶ ἰδοὺ ἡ ἀντίφαση, ποὺ κάνει ὥστόσο διαυγέστερη τὴν οὐσία τοῦ προβλήματος: ὅτι δὲν μπορεῖς νὰ ὀδηγηθεῖς στὴν ἐκμύθευση τῆς ἱστορίας καὶ τὴν ἀποειδωλοποίησίν της, χωρὶς νὰ πατήσεις γερὰ πάνω στὸ μῦθο ἢ τὸ εἶδωλο. Ἴσως ἐδῶ ἀκριβῶς νὰ βρισκεται ἡ πραγματικὴ ἀναγνώριση: Νὰ βλέπεις τὰ πράγματα καθαρά, ὅπως εἶναι, καὶ ν' ἀποδέχεσαι « τὴν πάσα ἀλήθεια σου », νὰ φιλιώνεις δηλαδὴ μὲ τὸν ἑαυτὸ σου μπροστὰ στὸ σκάμμα. Ὅπως ἄλλωστε εἶπε ὁ I. A. Richards, « ὅποιαδῆποτε ἀνθρώπινη κατάσταση, ὅταν ἀναπτυχθεῖ τραγικά, μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει μιὰ κατάλληλη ἀποψὴ τῶν πραγμάτων ». Τοῦτο προσδιορίζει τὸ σημεῖο στὸ ὁποῖο δοκιμάζεται ὁ ποιητῆς καὶ ἡ βαθύτερη πίστη του. Γιατὶ σωστά, νομίζω, ἔχει λεχθεῖ: « Ὅλοι ἐπιμένουν πὼς δὲν ἔχουμε σήμερα ἀρκετὴ πίστη στὸν ἀνθρώπο γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ τὸν δοῦμε σὰν τραγικὸ πρόσωπο » (Clifford Leech).

Τὸ τραγικό, στὴν προκειμένη περίπτωση, πρόσωπο εἶναι τοῦ ποιητῆ, πού, ἐνῶ χειρίζεται τὸ μῦθο του, ὑφίσταται καὶ τὶς συνέπειες ἀπὸ τὴν αὐτονόμησή του (ἐννοοῦμε τοῦ μῦθου). Συμβαίνει δηλαδὴ ἐντὸς τοῦ ἔργου μιὰ ἀναμέτρηση τοῦ ποιητῆ μὲ τὸ ἀντικείμενό του. Ὅταν μάλιστα τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ θυμᾶται ἢ ἐπικαλεῖται (ὅπως στὴν περίπτωση τῆς Ἑλένης) τὴ θεϊκὴ του καταγωγή, ἡ θέση τοῦ ποιητῆ καθίσταται δεινὴ. Ἄλλη καταφυγὴ δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴ στοχαστικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς, τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη, πού τροποποιεῖ τὴ λειτουργία τῶν μύθων ἀποθεώνοντας τὴ σχετικότητά. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἀνευρίσκεται ἀπὸ τὸν ποιητὴ ὁ ἀόρατος δεσμὸς ἀνάμεσα στὰ ἀντίθετα. « Ἐπιθυμῶ ποτίμῳ λόγῳ ἄλμυρᾶν ἀκοὴν ἀποκλύσασθαι », λέει ὁ Σωκράτης στὸν Φαῖδρο (ἐπιθυμῶ μ' ἕνα καθαρίο λόγο νὰ ξεπλύνω τὴν ἀρμύρα πού γέμισε τὴν ἀκοή μας). Ὡς πρὸς αὐτὸ ὁ φιλόσοφος Ἑρμείας παρατηρεῖ: « Πότιμον δὲ λόγον τὸν ἀπὸ νοῦ καὶ θεῶν ἐκάλεσε καὶ τὴν ἐκείνων θεωρίαν ἀναστρεφόμενον. Ἄλμυρον δὲ τὸν περι τὰ αἰσθητὰ καὶ ἔνυλα διατρίβοντα ». Τὸ πόσιμο καὶ γάργυρο νεράκι ἀναβρῦζει ἀπὸ τὴν ψυχὴ μας, τὸ δὲ ἄλμυρὸ μᾶς φράζει τ' αὐτιά καὶ δὲν ἀκοῦμε τὴν ἀρμονία τῶν πραγμάτων – αὐτὸ πού ὁ Σεφέρης θ' ἀποκαλοῦσε τὸν « παλμὸ τοῦ κόσμου ».

Τὰ δύο στοιχεῖα πού συμπλέκονται, ἡ Ἑλένη καὶ ὁ Στησίχορος, βρίσκονται σὲ τέτοια διαλεκτικὴ σχέση, ὥστε, καθὼς αὐτονομοῦνται, ν' ἀλληλοκαθορίζουν τὸ χαρακτῆρα τοῦ δικοῦ τους μῦθου. Κεῖνο πού εἶπε ὁ Ἡράκλειτος, « ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων » (τὸ ποῖόν τοῦ ἀνθρώπου ὀρίζει καὶ τὴ μοίρα του), ἐναρμονίζεται καὶ ποιητικὰ μὲ τὸ ὄλο πλέγμα τῆς ζωῆς καὶ τῶν πραγμάτων. Ἡ μὲν Ἑλένη ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἐπιβάλλει ἕνα νέο μοντέλο τοῦ ἑαυτοῦ της καὶ ν' ἀνασκευάζει τὴν εἰκόνα της, ὁ δὲ Στησίχορος, ὑποταγμένος στὸ ποιητικὸ του ριζικό, ἐπιβεβαιώνει στὴν πράξη μιὰ σωκρατικὴ ἐπιταγὴ (τὴ συναντοῦμε στὸ *Συμπόσιον* τοῦ Πλάτωνος): ὅτι τὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ εἶναι νὰ συνθέτει τραγωδίες καὶ κωμωδίες· ὁ τραγικὸς ποιητῆς πρέπει νὰ εἶναι καὶ κωμικός. Ἡ κωμικότητά του αὐτὴ δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἄλλη ὄψη τῆς τραγικότητάς, εἰπωμένη μὲ χάρη σπαραξικάρδια. Ἡ μάχαιρα λοιπὸν τοῦ ποιητῆ εἶναι ὁ λόγος, ἀλλ' ἔχει σημασία καὶ τὸ θηκάρι της. Γιατὶ τὸ μολύβι πού ἔχει στὴν καρδιά του ὁ ποιητῆς ἔχει τὴν ἀρχὴ του ἀκριβῶς στὴν ἰδιαίτερη εὐπάθειά του, στὸ τρέμουλο τῆς

ψυχῆς του καὶ τῆ λεπτῆ διάκριση τοῦ καθαροῦ ὀφθαλμοῦ του. Τὰ μέ-
σα πού τοῦ δίνουν τὸν καημὸ καὶ τὴν πληγὴ, αὐτὰ τοῦ προσφέρουν
καὶ τὴ δύναμη γιὰ τὴν ἀναίρεση τοῦ πόνου. Δὲν εἶναι κατ' ἀκρίβειαν
ἀναίρεση. Εἶναι, ἀντίθετα, μιὰ κατανόηση μπροστὰ στὸ πέλαγος τῆς
Ἱστορίας.